

Media og Sannhets- og forsoningskommisjonen: Forsoning mellom hvem?

Kjell Olsen

(...) Gamle bønder fortalte at skogen var grov i eldre tid og full av dyrevilt. I skogvidden holdt finnen til i sine skinntelt, og opholdt sig av jakt, men kom ofte ut blant kystboerne for å tigge og øve trolldomskunst. De var på sett og vis avholdt fordi de kunde fortelle fra sin ferd om landsnytt og hendelser, men med år og tid blev finnen av jordbrukeren fordrevet nordover til Lapplands kolde og ufruktbare egne hvor rener gav dem mulig livseksistens. (Der har også i senere århundreder fiskere tatt opphold). Gamle fo[[]k forteller at for bare et par hundre år tilbake streifet finnene rundt på Hitrøy (Stylegar & Vågen 2001: 187).

I sagntradisjonen samlet inn på Agders vestligste øy rundt midten av forrige århundre, blir samtidens samer plassert i 'Lapplands kolde og ufruktbare egne.' Samer var ikke lenger noe som fantes på Hidra, utenom i sagn. At samer er noen som holder til i nord, og derfor i liten grad angår majoriteten av den norske befolkningen bosatt i det sørlige Norge, er noe som også mediedekningen av Sannhets- og forsoningskommisjonens arbeid gir inntrykk av. En spørreundersøkelse gjort i TRUCOM-prosjektet i 2021 viste at det var langt mer kunnskap om kommisjonen blant folk i Nord-Norge enn det det var i Sør-Norge. Bare 22 prosent av den totale befolkningen hadde kunnskap om kommisjonens arbeid mens i Nord-Norge var tallet 42. I en undersøkelse gjort av Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM 2022) kommer det frem at de fleste i Norge har hørt om samer, mens en av tre aldri har hørt om skogfinner og en av seks ikke har hørt om kvener/ norskfinner, som er de to andre minoritetene som kommisjonens arbeid inkluderer.¹¹ Nok en gang er det mere kunnskap om kvener i nord, og når det gjelder skogfinner er det nok rimelig å anta at kunnskapen generelt øker jo nærmere man kommer Finnskogen. På mange måter er dette en 'territorialisering' (Albury 2015) av minoriteter som gjennom den generelle geografiske mobiliteten i det norske samfunn og den sterke integreringen i den norske velferdsstaten, kanskje er mer avhengig av den allmenne nasjonale politikk enn minoritetspolitikken for å kunne videreføre sine kulturelle særtrekk.

En begrenset kunnskap blant majoritetsbefolkningen om kvener, samer og skogfinner og deres situasjon i Norge i dag, kan være en utfordring hvis målet er å endre de politiske rammebetingelsene for disse gruppene på måter som også har betydning for majoriteten. Kunnskap om at Sannhetskommisjonen finnes er nok ikke det viktigste, men som kommisjonens leder Dagfinn Høybråten skrev i et leserinnlegg:

For at vi skal komme videre mot et forsonet samfunn er nøkkelen derfor ikke viten om at det finnes en kommisjon, men at sannheten om fornorskingshistorien kommer frem, at majoritetsbefolkningen blir berørt og at myndighetene viser vilje til å rette opp i urett. Først da vil grunnlaget for forsoning være til stede (Høybråten 2021, min utheving).

Sannsynligvis er det en sammenheng mellom majoritetsbefolkningens berøring hvis dette da skal forstås som en emosjonell reaksjon, og myndigheters vilje og ikke minst evne til å rette opp urett. Dermed vil media ha en viktig rolle når det gjelder formidlingen av fornorskningen både som historie og eventuelt som en pågående prosess, hvis de tiltak kommisjonen foreslår skal ha en mulighet for å nå frem. Da må medier også utenfor Nord-Norge måtte fatte interesse for, om ikke kommisjonen, så for resultatet av dens arbeid for at det skal kunne skje politiske endringer for kvener, samer og skogfinner. Men å få denne

¹¹ Skogfinner var i utgangspunktet ikke med i det mandatet kommisjonen fikk fra Stortinget, men ble inkludert av kommisjonen selv i 2019.

oppmerksomheten blant og interessen fra, majoritetsbefolkningen kan være vanskelig i en sørnorsk medievirkelighet. Som den erfarne presse mannen Harald Stanghelle, slik jeg husker det, sa det i en litt pessimistisk kommentar på VID-høyskole sin konferanse om Sannhets- og forsoningskommisjonens arbeid i mai 2022, så kunne resultatet i en (sør)norsk offentlighet lett bli som følger: «Var det så ille! Men hva har dette med oss å gjøre?» På mange måter er dette en rimelig reaksjon gitt forutsetningen om at de berørte minoriteter er noen man vet lite om og oppfattes som å holde til i områder langt borte fra der majoriteten av befolkningen bor.

Dessuten kan man tenke seg at hvilke historier som blir formidlet også vil ha betydning for majoritetens reaksjon. På den ene siden kan fortellinger om de overgrep som er begått mot enkeltpersoner lett vekke emosjoner i form av sympati, 'var det så ille?', men har sannsynligvis i mindre grad potensiale til å overbevise majoriteten at dette har noe med dem å gjøre. På den andre siden er kanskje formidlingen av hvordan statlige politikker systematisk har undertrykket, og mange vil mene fortsatt undertrykker, minoriteter en langt mer kompleks oppgave, ikke minst hvis de tiltak som foreslås for gjenoppretting vil ha konsekvenser for de som plasseres i kategorien majoritet.

I et tidligere foredrag på tidligere nevnte VID-konferanse presenterte jeg en undersøkelse jeg gjorde av mediedekningen av to lokale møter i Lakselv og Mo i Rana, henholdsvis 20. august og 17. september 2020. For å finne hvordan disse møtene ble omtalt i media gjorde jeg 4. april 2022 søk i to søkemotorer, *Retriver/Amedia* og *Infomedia*, for å se i hvilken grad disse lokale møtene hadde blitt dekket. Søkene ble foretatt for hele den måneden der møtet hadde foregått, med tanke på at lokalaviser (og kanskje regionale og nasjonale medier) i disse områdene kunne ha brukt dette som en anledning til å sette søkelys på ulike temaer knyttet til forsoningsprosessen og minoriteter i forkant, og om de eventuelt fulgte opp møtet i etterkant. Dermed er alle saker som nevner kommisjonen i disse to månedene tatt med selv om møtene ikke er nevnt. I august 2020 var det 175 og i september 237 treff i Infomedia på søkeordene.¹² Av disse var størstedelen fra media eller institusjoner som var lokalisert i Troms og Finnmark, og mest i Finnmark.

Møtet i Lakselv i august 2020, ble dekket av både P1- Finnmark, Ságat, iFinnmark og Ruijan Kaiku både før og etter møtet. Her ble saker som omtalte både kvener og sameer tatt opp. Fra møtet i Mo i Rana i september var det ingen dekning fra redaktørstyrt medias side, trodde jeg. På tidligere nevnte konferanse på VID-høyskole, fikk jeg opplyst av redaktøren av Sørsamisk kirkeblad Einar S. Bondevik, at de hadde dekket møte. Eller mere korrekt, det de hadde laget en sak om var snarere den manglende mediedekningen av møtet, siden mangelen på interesse fra pressen hadde vært en gjennomgående trend på de ni møtene som hadde vært i sørsamiske områder.¹³ Blant årsakene for den labre interessen som de hadde fått oppgitt av lokale media var manglende ressurser, noe som vel gjelder for de fleste lokalaviser, men og at det å dekke selve møtet var lite relevant. Mangelen på relevans var begrunnet med at: «For å nå ut til mange med informasjon om for eksempel kommisjonens arbeid, må saken vinkles på en måte som gjør den interessant. Da er ikke å dekke møter løsningen, sier redaktør i Rana Blad» (Bondevik 2020: 5).

Det kan synes litt merkelig at, til tross for at varaordføreren ved åpningen av møte viste til at Rana tidlig på 1900-tallet var den tredje største samiske kommunen i Norge i antall innbyggere, fantes det ikke vinklinger som kunne gjøre følgende saker interessante:

12 Mengden her er nokså misvisende siden ett av søkeordene er Kven, en bokstavkombinasjon som går igjen i mange ord, og at omtale av mange ulike sannhets- og forsoningskommisjoner kommer med. Poenget med et slikt søk er ikke å gi en total og nøyaktig oversikt, men å si noe om tendenser. For problemer med mediasøk på temaet se Vranic og Skogerbø (2022: 7-8).

13 I sørsamisk område har Sannhetskommisjonen gjennomført åpne møter og deltatt på arrangement i Trondheim, Hattfjellidal, Arjeplog, Steinkjer, Rørvik, Røros, Snåsa, Rana og Meråker. Til alle møter er også media invitert. Dessverre opplever man ofte lite respons fra media på disse invitasjonene (Bondevik 2022: 5)

- usynliggjøring av og kunnskapsløsheten om samer, er fortsatt et problem
- det er fortsatt store mangler ved skolens samiskundervisning
- presset for å få utnytte naturressurser er en fare for den samiske reindriftskulturen
- konfliktene om utnyttelse av naturressurser medfører økende trakassering av samer, da særlig av de som er knyttet til reindriftsnæringen
- reindriftens altoverskyggende rolle i det samiske samfunn er et problem for samer som ikke driver reindrift

At slike tematikker konkretisert og personifisert av fortellerne selv, ikke kunne vinkles på en måte som gjorde dem interessante for regionale- og lokale media, og for den saks skyld, nasjonale, er litt vanskelig for meg å forstå. Dette både som individuelle historier som kunne gjøre et emosjonelt inntrykk, men og, og kanskje viktigere, eksempler på generelle problemer for minoriteter skapt av politiske strukturer som, sannsynligvis, vil måtte endres på måter som ha betydning for majoritetsbefolkningen når kommisjonen som tredje ledd i sitt mandat skal «Foreslå tiltak som bidrar til videre forsoning».¹⁴ Slike tiltak vil måtte kreve endringer i både skolens prioriteringer av samiskundervisning på et nasjonalt nivå, og, i tråd med Høyesteretts dom i Fosen saken, en annen forståelse av samiske rettigheter til bruk av landområder. Bare to eksempler som vel dekkes av andre ledd i mandatet: «Virkningene av forsoningspolitikken skal undersøkes. Er det noen ettervirkninger i dag, må disse komme fram i rapporten». Men en slik kobling mellom individuelle historier og hvilke konsekvenser det kan ha for politikker som også angår majoriteten gjøres ikke av lokale journalister. At kommisjonen kan gjøre slike koblinger og skape en viss oppmerksomhet i media, viser dekingen som var av kommisjonens brev til Olje- og energidepartementet vedrørende statens foreløpig manglende handling på bakgrunn av Fosen saken (Holstad 2022).

Et annet interessant trekk ved møtet i Mo i Rana var at her var det kvenske og skogfinske knapt nevnt. Muligens fordi møtet var arrangert av den lokale samiske foreningen, men sannsynligvis også fordi dette ikke sees på som et område som de to øvrige minoriteter som kommisjonen skal behandle, har en tilknytning til. Kontrasten kunne sees i Porsanger hvor også kvenske tematikker sammen med samiske, ble tatt opp i bredt omfang og dekket av media. Men i hovedsak av medier som primært har et publikum blant samer og kvener og av lokale medier.

Den fortsatte dominansen fra nordnorske medier er også tydelig i et søk jeg gjorde 12. september med de samme søkeordene for en tilfeldig periode mellom 12. juli til 12. september 2022. Sannhets- og forsoningskommisjonen som søkeord fikk jeg 30 treff på i redaksjonelle media i Infomedia. 21 av disse var i nordnorske medier og nok en gang var de som rettet seg mot samer og kvener, Ságat og Ruijan Kaiku, godt representert. Volummessig trakk Morgenbladets fyldige deking 26 august, den nasjonale dekingen opp. Av øvrige riksdekkende media var NRK og Vårt Land representert sammen med Advokatbladet, mens de mer regionale Trønderdebatt og Fedrelandsvennen hadde leserinnlegg på trykk. Dette samsvarer med Vranic og Skogerbøes (2022: 12) konklusjon på deres undersøkelse av dekingen av kommisjonens arbeid mellom 2016 og 2021. Ifølge dem ble kommisjonen eller saker i tilknytning til dens arbeid, i liten grad dekket av nasjonale medier i løpet av den perioden de undersøkte, men fikk stor oppmerksomhet i medier som retter seg primært mot et samisk eller kvensk publikum.

At kommisjonen i seg selv ikke dekkes bredt i nasjonale medier er ikke et problem, men problemet er snarere at dette kanskje er et tegn på den generelle dekingen av kvenske, skogfinske og samiske saker og dermed også kunnskapen om dem, på et nasjonalt

¹⁴ <https://www.stortinget.no/no/Hva-skjer-pa-Stortinget/Nyhetsarkiv/Hva-skjer-nyheter/2017-2018/sannhets--og-forsoningskommisjonen/>

nivå (NMI 2022). Som Vranic og Skogerbø (2022) viser så virker så er de temaene som kommisjonen behandler er noe som i hovedsak ansees som interessant for samer og kvener og dette er kanskje resultat av det sosio-lingvisten Albury (2015) kaller en 'geografibasert' norsk politikk overfor samer. Samiske, men også kvenske områder er blitt avgrenset til å ligge bestemte steder i nord og skogfinnene oppfattes som å holde til i sørlige grenseområder til Sverige. Når det gjelder det samiske samfunn ble jo et slikt syn sterkt fremmet allerede av Samekomiteen av 1957 som i sin utredning fremmet Indre Finnmarks som et kjerneområde (Kirke- og undervisningsdepartementet 1959; Andresen et al 2021).

Med en slik oppfatning om minoriteters geografiske plassering kan det være vanskelig å trenge igjennom i nasjonale media som har sitt hovedpublikum helt andre steder. Man kan stille spørsmål ved at gitt den nordnorske vektlegging som er knyttet til det kvenske og det samiske, så er det kanskje ikke annet å forvente at mediedekningen ikke er så stor jo lenger sør man kommer? På øyene i det vestlige Agder finnes jo samene bare i gamle sagn?

En annen grunn kan være at som påpekt av Alf Isak Keskitalo (1980: 99-101) så er, for majoriteten, nasjonsbyggingen et komplett og tilbakelagt stadium, skapt av prosesser som majoritetsbefolkningen ikke lenger har noen umiddelbar kontakt med, og det må tilføyes, ikke blir gitt noen kunnskap om gjennom en mediedekning av kommisjonens arbeid. Men for minoritetene er dette fortsatt en uferdig og usikker prosess som man må leve med i dag. Også dette kan muligens gi svar på hvorfor majoritetsmedia i liten grad mener at de uferdige og usikre prosesser som minoriteter må leve med i dag, ikke er interessant å dekke. Hvis majoriteten ikke opplever at 'dette har noe med dem å gjøre' så er det naturlig å nedprioritere slikt stoff.

Men hva er mye, og hva er lite mediedekning? Som en kuriositet kan de nevnes at Erlend Haaland som søkeord i norske redaktørstyrte medier, får henholdsvis 3 833 i infomedia og 1994 i Retriver/Amedia i tidligere nevnte periode i 2022. En slik sammenlikning sier kanskje ikke så mye. Men sammenlikningen gir et lite bilde av at det kan bli en stor utfordring å få nasjonale mediers oppmerksomhet, også når Sannhets- og forsoningskommisjonen leverer sin endelige rapport til Stortingets presidentskap 1. juni 2023.

Litteratur:

- Albury, Nathan John (2015). Your Language or Ours? Inclusion and Exclusion of Non-Indigenous Majorities in Māori and Sámi Language Revitalization Policy. *Current Issues in Language Planning*, 16 (3): 315–334.
- Andresen, Astri, Evjen, Bjørg & Ryymin, Teemu (2021) Samenes historie fra 1751 til 2010. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bondevik, Einar Sørli (2020). Lokalmedia tause om Sannhetskommisjonen. *Sørsamisk kirkeblad*, nr. 4: 5.
- Holstad, Grete (2022). Vil vite hvordan menneskerettighetene skal ivaretas. *Adresseavisen*, 8. nov. 2022, side 9.
- Høybråten, Dagfinn (2021). FORNORSKNINGEN: For at vi skal komme videre mot et forsonet samfunn, må sannheten om fornorskningshistorien komme frem. *Vårt Land*, 20 desember, s. 14.
- Keskitalo, Alf Isak (1980). Om möjligheten av folkløse som ett hinder i en etnisk inkorporasjonsprosess. *Tradisjon. Tidsskrift for folkeminnevitenskap*, 10: 97-101.
- Kirke- og undervisningsdepartementet (1959). *Innstilling fra Komiteen til å utrede samespørsmål. Oppnevnt 3. august 1956.*

Norsk institusjon for menneskerettigheter (NIM) (2022). *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge*. NIM-R-2022-006

Stylegar, Frans-Arne & Vågen, Inger (2001). *Signaturer fra en annen tid. Hidrehistorie i sagn og stedsnavn*. Hydra: Kystmuseet Fedrenes Minne.

Vranic, Anja & Skogerbø, Elin (2022). Silence, voice, and public listening. Media coverage of the Truth and Reconciliation Commission. *Journal of Global Indigeneity*, 6(3): 1-17.